

6. Diamond L. Promoting Democracy in the 1990-s: Actors and Instruments, Issues and imperatives. A Report to the Carnegie Commission on Preventing Deadly Conflict. Carnegie Corporation of New York, December, 1995. 75 p.
7. The Global Resurgence of Democracy. Ed. by Larry Diamond and Marc F. Plattner. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1993. 336 p.
8. Huntington S. The Third Wave. Democratization in the late Twentieth Century. Norman and London: University of Oklahoma Press, 1991. 366 p.
9. Fukuyama F. The end of history and the last man. New York: The Free Press. A Division of Macmillan, Inc., 1992. 464 p.
10. Не опять, а снова. Каждая новая власть страны переписывает Конституцию. URL: https://24.kg/vlast/188345_neopyat_asnova_kajdaya_novaya_vlast_stranyi_perepisyvaet_konstitutsiyu/
11. 11 лет тюрьмы для экс-президента: как Атамбаев провалил операцию «Преемник». URL: <https://www.dw.com/ru/11-лет-тюрьмы-для-экс-президента-как-атамбаев-провалил-операцию-преемник/a-53941735>
12. «Stop ханституция». Возле Белого дома проходит митинг против новой Конституции и за роспуск парламента. URL: <https://limon.kg/ru/news:74001?from=limon&place=search&sth=84e5a65d9540005e76a63edd1a00311b>

О.М. Цапко

к.і.н., доцент

провідний науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ТОТАЛІТАРНИЙ ХАРАКТЕР ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ ТУРКМЕНИСТАНУ У 90-Х РР. ХХ СТ.

В статті доводиться, що на сьогоднішній день Туркменістан є чи не єдина з держав, в якій успадкована від СРСР тоталітарна модель не лише не була знищена, але й навпаки лягла в основу формування власної політичної системи. Автор також виділяє чотири основні характеристики, які вказують на тоталітарний характер державного устрою сьогоденнього Туркменістану. Як результат, все це загалом призводить до ще більшого відставання країни від сучасного світу, перетворює у сировинний придаток економік розвинутих країн, формує її негативний зовнішньополітичний імідж.

Ключові слова: Туркменістан, тоталітаризм, нейтралітет, державне управління, етнічна група, «самобутнє туркменське суспільство».

Totalitarian Character of Political System of Turkmenistan in the 90-th of 20th century

The article argues that Turkmenistan is almost the only state today in which the totalitarian model inherited from the Soviet Union has not only not been destroyed, but on the contrary has formed the basis of its own political system. The author also identifies four main characteristics indicating the totalitarian nature of the state system of present-day Turkmenistan. As a result, all this leads to an even greater lag of the country from the modern world, turns it into a raw materials appendage of the economies of developed countries, forms its negative foreign policy image.

Keywords. *Turkmenistan, totalitarianism, neutrality, state administration, ethnic group, «original Turkmenistan».*

Серед країн пострадянського простору Туркменістан займає особливе місце. На сьогоднішній день Туркменістан є чи не єдина з держав, в якій успадкована від СРСР тоталітарна модель не лише не була знищена, але й навпаки лягла в основу формування власної політичної системи. Тоталітарний характер туркменської політичної системи загалом прослідковується вже в перші роки існування Туркменістану. Зокрема, Туркменістан успадкував від СРСР т.зв. подвійний стандарт формування правової системи, в якій загальноновизнані та прийняті демократичні конституційні норми ігноруються і перетворюються у своєрідний «красивий фасад», за яким криється жорстока тоталітарна система, в якій грубо порушуються елементарні людські права. Так, у прийнятій в 1992 р. Конституції Туркменістану передбачається поступовий перехід туркменського суспільства від радянської системи влади до демократичної [1], однак нове керівництво країни на чолі з першим президентом країни С. Ніязовим, проголосивши побудову «самобутнього туркменського суспільства», фактично знівельовало вищезазначене конституційне положення.

Як показала подальша політична практика, такому «самобутньому» суспільству стали притаманні всі основні ознаки тоталітаризму.

Першою такою ознакою є жорстке підпорядкування всіх основних сфер діяльності туркменського суспільства, особливо економіки, тотальному контролю з боку держави. З самого моменту проголошення

незалежності Туркменістану, держава і надалі зберігала свій контроль за основними сферами економіки та суспільного життя країни, не вдаючись ні до яких ринкових та демократичних реформ.

Тут слід зазначити, що протягом радянського періоду Туркменська РСР була джерелом сировини (головним чином бавовни та енергоносіїв), яка відправлялася в інші радянські республіки для переробки. Так, у промисловості провідними галузями були: енергетика, газова, нафтова, хімічна, переробна промисловість та килимарство. У 70-80 – рр. ХХ ст. Туркменістан займав за видобутком нафти 4-е місце серед союзних республік (після російської Федерації, Азербайджану та Казахстану). Велике значення для розвитку сільського господарства Туркменістану належить Каракумському каналу ім. Леніна, будівництво якого розпочалося 1954 р. і офіційно завершилося в 1988 р. Серед галузей сільського господарства переважало в основному бавовництво (головним чином тонковолокнистий бавовник). Із зернових сільськогосподарських культур вирощували пшеницю, ячмінь, рис і джагуру; із баштанних і овочевих – дині, кавуни, цибулю, часник тощо. Серед галузей тваринництва в Туркменістані активно розвивалися: конярство, каракулівництво, верблюдовівництво тощо [2, с. 45–48].

Оцінюючи економіку Туркменістану радянського періоду загалом, слід зазначити, що вона являла собою аграрно-сировинний придаток економіки всього СРСР, оскільки в республіці майже не вироблялася високотехнологічна продукція з підвищеною додатковою вартістю.

Розпад СРСР в грудні 1991 р. призвів до розриву усталених зв'язків з республіками колишнього СРСР, що поряд з відсутністю ефективних реформ призвело до падіння економіки та зuboжіння широкого загалу населення. У 1994 р. інфляція перевищила 2400%, а ВВП знизився на 50% [2, с. 55–56]. Тільки 1995 р. керівництво країни розпочало проведення поміркованих реформ з перебудови й розвитку економіки. У результаті рівень інфляції знизився до 100% на рік, але спад економіки тільки уповільнився. На кінець ХХ ст. у республіці було проведено обмежену приватизацію, в основному в сфері послуг. Промисловість, сільське господарство, енергетичний сектор, транспорт і комунікації перебувають у державній власності.

У середині 1990-х рр. уряд активізував зовнішньоекономічну діяльність у таких секторах, як легка і харчова промисловість, розвідка

та розробка енергетичних ресурсів. У результаті цього на 2001 р. за даними Index of Economic Freedom, The Heritage Foundation, U.S.A. ВВП Туркменістану становив 2,3 млрд дол., темпи його зростання тоді не перевищували 5%, а ВВП на душу населення становив 486 дол. Прямі закордонні інвестиції – 2,7 млн дол. Імпорт Туркменістану складав 69 млн дол., з яких на Україну приходилося – 16%; Туреччину – 13%; РФ – 11%; Німеччину – 6,9%; США – 6,4%. Експорт становив 26,2 млн дол., з яких на Іран припадало – 24%; Туреччину – 18%; Азербайджан – 6,9%; РФ – 4,7%; Таджикистан – 4,5%.

Подальший економічний розвиток країни пов'язаний з освоєнням багатих запасів корисних копалин, що мають важливе значення для світової економіки. Однак, навіть різке зростання експорту газу та нафти позитивним чином не вплинуло на зростання рівня життя широкого загалу громадян країни, оскільки правляча верхівка в своїх руках акумулює майже 80% прибутків.

Другою ознакою туркменського тоталітаризму стало формування культу особи С. Ніязова, як верховного батька всіх туркмен (Туркменбаші). Цьому сприяв і той чинник, що туркменське суспільство виявилось неготовим до сприйняття західних ліберально-демократичних ідей. Все це в кінцевому результаті призвело до того, що в політичній системі Туркменістану виник відповідний інституційно-правовий вакуум, який був заповнений неформальними відносинами й інститутами та відлагодженою системою особистих зв'язків у поєднанні з її корупційною складовою. За таких обставин основну роль у процесі формування політичної системи Туркменістану відіграло співвідношення основних кланово – племінних угруповань. За часи правління С. Ніязова основні владні повноваження опинилися в руках ахальських текінців [3, с. 110]. Єдиною ж офіційно зареєстрованою політичною партією в країні була Демократична партія Туркменістану (ДПТ), яка була створена на основі Комуністичної партії Туркменської РСР і по суті лише змінила свою назву. У складі керівництва Демпартії, як і в керівництві державою в цілому, також переважають вихідці з найчисельнішого туркменського племені теке. Те ж саме стосується і найвпливовішої громадської організації Туркменістану, Гуманітарної асоціації туркменів світу, яка була створена у травні 1991 р. і керівництво якої теж складається з вихідців із зазначеної субетнічної групи. Головним завданням діяльності цієї органі-

зації є зміцнення контактів з туркменською діаспорою за кордоном, що нараховує близько 3 млн. осіб [4].

Одночасно С. Ниязов диспозиціонував себе і як захисник інтересів усіх громадян Туркменістану. Своєрідним символом його «турботи» стали безкоштовне користування населення газом, водою, електроенергією, а також невисокі ціни на основні продукти харчування та пальне [5].

Третьою ознакою туркменської тоталітарної моделі є відсутність в країні будь-якої опозиції та ЗМІ, що надавали б суспільству альтернативну інформацію. Характеризуючи туркменську опозицію, слід зазначити, що її слабкість пояснюється, перш за все, незначною соціальною базою її підтримки. Сучасний стан туркменського суспільства характеризується значним відсотком політично інертного населення. Переважна більшість громадян країни проживають за межею бідності та побоюються репресій з боку влади. Створенню масових легальних організацій перешкоджають також запроваджені в Туркменістані законодавчі обмеження. На сьогодні значна частина діячів туркменського опозиційного руху змушена була емігрувати за межами Туркменістану, де вони продовжували свою діяльність.

Четвертою ознакою наявності тоталітаризму в Туркменістані є його нинішня зовнішня політика нейтралітету, яка була прийнята в 1995 р. і на початок ХХІ ст. перетворилася на політику ізоляціонізму та закритості країни від будь-яких зовнішніх впливів. Прикриваючись цією політикою, правлячі кола фактично утаємничують від світової спільноти інформацію про реальну ситуацію в країні.

Таким чином, всі вище перелічені ознаки загалом дають підстави стверджувати наявність тоталітарного характеру сформованої в 90-х рр. ХХ ст. туркменської політичної системи, яка в кінцевому результаті призводить до ще більшого відставання країни від сучасного світу, перетворює її на сировинний придаток економік розвинутих країн світу, формує її негативний зовнішньополітичний імідж.

Використані джерела та література:

1. Конституція Туркменистана. Ашгабад, 1997. 34 с.
2. Соколов В.Н. Туркменистан: история и современность: [монография]. Одесса: Астропринт, 2011. 288 с.

3. Онацький М. Клани Туркменістану (історико-політичний аспект). Продовження. *Сучасне суспільство*. 2019. №1. С. 109-119.
4. Калишевский, М. Туркменистан: Оппозиция в тисках «башизма», 25 Марта 2014 г. URL: <http://www.cisnews.org/news/tm/7763-oppoziciya-v-tiskah-bashizma.html>.
5. Політична та економічна модель розвитку Туркменістану. URL: https://studopedia.com.ua › 1_300758_politichna

О.В. Кириченко

к.і.н.,

старший науковий співробітник

ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України»

ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНСОЛІДАЦІЇ В ЛАТВІЇ

Аналізується роль місцевих політичних еліт у формуванні історичної політики Латвії з метою національної консолідації в часи відновлення латвійської державності. Виокремлюються періоди в розвитку історичної політики Латвійської Республіки. Проблеми політизації минулого розглядаються у зв'язку з подіями політичного життя та міжнародних відносин. Обґрунтовується висновок про посилення тенденції до просування латвійських «версій минулого» на загальноєвропейський рівень. Стверджується, що в даному процесі латишські еліти відіграють помітну роль, вибудовуючи взаємодію з елітами Східної Європи, експертними і політичними колами Західної Європи та США.

Ключові слова: Балтія, Латвія, політичні еліти, історична політика, політика пам'яті, політизація історії, політичний вимір історії, тоталітаризм, нацизм, комунізм, радянська окупація.

Policy of National Consolidation in Latvia

The role of local political elites in shaping the historical policy of Latvia with the aim of national consolidation during the restoration of Latvian statehood is analyzed. The periods in the development of the historical policy of the Republic of Latvia are singled out. Problems of politicization of the past are considered in connection with the events of political life and international relations. The conclusion that the tendency to promote Latvian «versions of